

Vladislav B. Sotirović

Nacionalno samoodređenje Hrvata i Srba putem jezika u Trojedinj Kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, 1835. – 1848. g.

»Pod ‘nacionalizmom’ ja ću podrazumevati *ideološki pokret za ostvarivanje i očuvanje autonomije, jedinstva i identiteta ljudske populacije, čiji ga pojedini pripadnici prihvataju da bi formirali stvarnu ili potencijalnu ‘naciju’*«...»Naciju’ ću definisati kao *ljudsku populaciju koja ima ime, istorijsku teritoriju, zajednički mit i pamćenje, masovnu javnu kulturu, jedinstvenu ekonomiju i obaveze za sve svoje članove*«, (Smith 1996, 359).

»Jugoslavijo na noge
pjevaj nek te čuju
ko ne sluša pjesmu
slušaće oluju«

(iz pesme »Pljuni i zapjevaj moja Jugoslavijo« sa istoimenog albuma sarajevske rok grupe *Bijelo Dugme*).

Cilj ovog članka je da analitički istražim glavne tokove i ideološku osnovu sukoba jezičkih nacionalizama kod Srba i Hrvata na prostorima Provincijala i Vojne krajine Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 1835. do 1848. g. U isto vreme je praćena i pojava mađarizacije ovih prostora putem nametanja mađarskog jezika kao jedinog državnog (»političkog«) jezika u čitavoj Kraljevini Ugarskoj. Razlog zašto sam izabrao baš ovaj južnoslovenski prostor za istraživanje južnoslovenskih lingvističkih nacionalizama je taj što se upravo na teritoriji Trojedne Kraljevine suština nacionalnog određenja putem jezika i pisma u gore navedenom periodu kod Južnih Slovena može najbolje uočiti, shvatiti i pratiti. Ni na jednom drugom prostoru Jugoistočne Evrope sukob dva lingvistička nacionalizma nije dobio tako jasne crte i imao tako jak uticaj na formiranje nacionalne svesti pojedinih naroda kao što je to bio slučaj sa Hrvatima i Srbima u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Takođe, lingvistički nacionalizmi ova dva naroda su tipičan primer kako ideolozi i političari koriste jezik kao instrumente za formiranje nacionalne svesti i nacionalne države uzimajući ih kao jedinstveni i apsolutni simbol nacije. Ako usvojimo Gelnerovu aksiomu da je nacionalizam »politički princip pod kojim se podrazumeva podudarnost političkog jedinstva sa nacionalnim jedinstvom« (Gellner 1989, 13) onda se na primeru hrvatskog i srpskog lingvističkog nacionalizma od 1835. do 1848. g. može dobro uočiti i pratiti fenomen pridavanja različite važnosti terminu »nacionalno jedinstvo« u dijametralno suprotnim političkim ideologijama sukobljenih političkih aktora.¹

Uopšteno govoreći, hrvatski i srpski nacionalizmi u čitavom XIX. i XX. veku su na onim prostorima na kojima su ova dva naroda živela zajedno imali dvojak karakter: 1) nacionalno određenje i pretenzije na pojedine teritorije kroz religioznu pripadnost (Hrvati su rimo-katolici

¹ O lingvističkom nacionalizmu videti u (Fishman 1975).

dok su Srbi pravoslavci) i 2) određenje pripadnosti jednoj ili drugoj naciji na osnovu jezika i pisma (svi štokavci su Srbi dok su Hrvati i čakavci i štokavci i kajkavci; svi koji pišu ćirilicom pripadaju Srpstvu dok svi koji koriste latinicu pripadaju Hrvatstvu). Zbog žestine nacionalnih sukoba u kojima su faktori jezika (i pisma) igrali vidnu i bitnu ulogu, kao i zbog kasnijih posledica za zajednički život ova dva naroda, lingvistički nacionalizmi Hrvata i Srba od 1835. do 1848. g. zaslužuju posebnu pažnju istraživača.

Analiza glavnih tokova hrvatskog i srpskog lingvističkog nacionalizma na prostoru Trojednice u ovom članku pokriva vremenski period od osnivanja *Ilirskog pokreta* 1835. g. do Revolucije 1848.–49. g. i predstavlja zaokruženu celinu u istorijskom razvitku hrvatskog i srpskog naroda u Trojednici pa je stoga veoma pogodan za istraživanje.

Revolucija 1848.–1849. g. predstavlja najvažniji istorijski događaj u Centralnoj Evropi a naročito na prostorima Habsburške Monarhije u XIX. veku. Osnovna karakteristika hrvatsko-srpskih odnosa u Trojednici u toku Revolucije 1848.–49. g. je ta što je tada došlo do privremenog nacionalnog izmirenja Hrvata i Srba u Habsburškoj Monarhiji, a što se i otvoreno manifestovalo u njihovoj zajedničkoj borbi (vojnoj i ideološkoj) protiv mađarizacije koja se od strane vođa mađarske revolucije (isto kao i od strane političkog vođstva Mađara pre i nakon 1848.–49. g.) imala sprovesti prevashodno putem uvođenja obaveznog mađarskog jezika za sve stanovnike nezavisne velike mađarske države (od Karpata pa do Jadrana) kao zvaničnog i državnog jezika što je faktički vodilo ka asimilaciji nacionalnih manjina (Bideleux, Jeffries 1998, 271–273, 302–307, 362–374; Glatz 1995, 33–44; Kontler 1999, 241, 244, 292, 298). Protiv ovakvog ekskluzivnog mađarskog lingvističkog nacionalizma, Hrvati i Srbi sa prostora istorijske Mađarske (zemalja krune Sv. Ištvana) su odgovorili potenciranjem na upotrebi svog maternjeg jezika što je samo ubrzalo formiranje nacionalne svesti kod oba ova naroda. Tako je 25. marta 1848. g. na *Velikoj narodnoj skupštini* u Zagrebu pored ostalih odluka odlučeno i da se (štokavski) *hrvatski jezik* proglasi službenim jezikom u Trojednici. To je bila prirodna posledica odluke poslednjeg hrvatskog (feudalnog) staleškog Sabora od 23. oktobra 1847. g. da se umesto službenog latinskog jezika uvede hrvatski jezik (tj. tzv. ilirska štokavština) kao »diplomatički« jezik u Hrvatskoj-Slavoniji (Perić 1997, 166–167).² Ova odluka Sabora je došla u poslednji čas pošto je uvođenje mađarskog jezika u javne institucije (na primer u pošte) u Hrvatskoj i Slavoniji bilo jasno vidljivo. Od svih mađarskih političkih stranaka jedino su tzv. »reformatori« pristajali da uoči revolucionarne 1848. g. dozvole upotrebu hrvatskog jezika u administrativnim poslovima na teritoriji Hrvatske i Slavonije, koje su se nalazile u sklopu Mađarske od 1102. g. sa pravom na unutrašnju autonomiju, ali nikako nisu pristajali da ispune zahtev hrvatskih političkih predstavnika u mađarskoj staleškoj skupštini (Diet): na primer onaj iz 1790. g. da hrvatski poslanici u toj skupštini mogu da koriste svoj maternji jezik kao jezik izražavanja i političkog opštenja (Kontler 1999, 216, 244).

Koliki je značaj pridavan lingvističkom modelu nacionalnog određenja na prostorima Centralne i Jugoistočne Evrope sredinom četrdesetih godina, pa i u kasnijim decenijama XIX. veka, sa svim političkim implikacijama primene ovog modela u praksi, najbolje nam mogu pokazati reči rumunskog istoričara Kogalniceanua izgovorene u Akademiji u Jašiju u polunezavisnoj Moldaviji 1843. g. (sedam godina nakon pisanja Vukovog članka *Srbi svi i*

² Uvođenje narodnog jezika kao »diplomatičkog« umesto latinskog u Hrvatskoj-Slavoniji je nagovestio hrvatski delegat na Mađarskoj dieti Herman Buzan (1800.–1862. g.) još 1839.–1840. g. On je tada izjavio da će Hrvati »pronađu li možda jednom za zgodno, zamijeniti latinski jezik svojim narodnim«. Buzan je bio prvi hrvatski delegat koji nije branio upotrebu latinskog jezika umesto mađarskog u Dieti. Ovom njegovom izjavom je nagoveštena skora mogućnost uvođenja hrvatskog jezika u službenu upotrebu u Hrvatskoj-Slavoniji.

svuda i samo godinu dana pre pisanja Garašaninovog Načertanija): »Smatram za svoju otadžbinu sve teritorije na kojima se govori rumunskim jezikom!«

Proces nacionalne identifikacije putem nacionalnog jezika je bio u usponu na prostorima zemalja kune Sv. Ištvana kojima su pripadali i Hrvati i Srbi u Hrvatskoj-Slavoniji. Međutim, ovaj lingvistički nacionalizam koji je potresao temelje čitave Habsburške Monarhije je imao i svoje političke posledice izražene u težnjama da nacionalna država mora obuhvatati sve teritorije na kojima se govorilo nacionalnim jezikom. Nacionalno određenje putem jezičke pripadnosti je bilo naročito opasno za egzistenciju teritorijalnog integriteta »istorijske« Mađarske što je bio jedan od glavnih razloga da se vođe Mađarske revolucije 1848.–49. g. opredele za politiku mađarizacije svih nacionalnih manjina u Mađarskoj putem proklamovanja mađarskog jezika kao zvaničnog državnog jezika koji bi imao odigrati i ulogu državno-nacionalne homogenizacije. Ovakva politika je naravno sa svoje strane prouzrokovala narastanje lingvističkog nacionalizma kod svih pripadnika nacionalnih manjina u etnolingvistički veoma heterogenoj Mađarskoj pa i kod Hrvata i Srba koji su svoje teorijske modele nacionalnog određenja putem jezika gradili ne samo kao vid nacionalnog buđenja već i kao jako sredstvo nacionalne odbrane.

U periodu prve polovine XIX. veka među svim nacionalnim manjinama Habsburške Monarhije je u punom jeku bio proces standardizacije lingvističkih normi radi negovanja maternjeg jezika, nacionalne književnosti i stvaranja nacionalnog književnog jezika (Kontler 1999, 243–246; Kann 1974, 367–405). Dok je na primer slovačka luteranska intelektualna elita krajem XVIII. i početkom XIX. veka insistirala na upotrebi češkog idioma favorizovanog od Antona Bernoláka (koji je 1787. g. napisao slovačku gramatiku i istoriju književnosti), na kome je Ján Kollár napisao svoje apoteoze Slovenstvu kao i »Bibliju« pan-Slavizma – *Slavi dcera* (1827. g., potpuna verzija 1832. g.), dotle je L'udovit Štúr pokrenuo 1845. g. *Slovenskije Národnje Novini* koje su štampane isključivo na slovačkom jeziku. Promovišući narodni dijalekt srednje Slovačke, kao i slovački nacionalni preporod oslobođen »češkog lingvističkog tutorsva« iza koga je stajala češka aristokratija ali i slovački intelektualci kao na primer filolog Ján Kollár, L'udovit Štúr je otvorio novu fazu u razvitku slovačkog nacionalnog preporoda baziranog uglavnom na lingvističkom modelu slovačkog nacionalnog određenja. Tako, uglavnom zahvaljujući Štúru, sredinom XIX. veka slovački jezik, koji su pojedini slavisti (Josef Dobrovský, Jernej Kopitar, Palacký, Jungmann) smatrali češkim dijalektom, je priznat kao poseban jezik i samim tim i Slovaci kao posebna nacija (Милосављевић 1997, 430). Na drugom kraju Habsburške Monarhije, u Transilvaniji, izlazila je *Gazeta de Transilvania* na rumunskom jeziku od 1838. g. a čiji je prvi urednik bio George Barițiu (Treptow 1996, 242; Kontler 1999, 244) kao vidan protest protiv peštanske politike mađarizacije.

Mađarski liberali koji su predvodili Revoluciju 1848.–49. g. (Lajos Kossuth, Ferenc Deák, grof Lajos Batthyány) su od svih etničkih grupa na teritoriji velike (istorijske) Mađarske bili spremni da priznaju »istorijski status nacije« jedino Hrvatima. Ovakav stav mađarskih liberala je prevashodno proisticao iz činjenice da je hrvatski nacionalni preporod, tzv. *Ilirski pokret* (1835.–1848. g.), od svih nacionalnih preporoda etničkih grupa u Mađarskoj bio najrazvijeniji do Revolucije 1848.–49. g. Takođe je hrvatski nacionalni preporod tridesetih i četrdesetih godina XIX. veka uspeo da standardizuje hrvatski književni jezik, nakon neuspešnih pokušaja da na veštački način spoji tri govorna dijalekta (čakavski, kajkavski i štokavski), uzimanjem novoštokavskog dijalekta za njegovu osnovu. Promovišući »štokavicu«, vođa *Ilirskog pokreta* Ljudevit Gaj (1809.–1872. g.)³ se ujedno zvanično zalagao za južnoslovensko

³ Ljudevit Gaj je poticao iz nemačke porodice i po ocu i po majci. Njegov otac se prezivao Gay a majka Schmidt. Kao maternji jezik Gaj je govorio nemački.

ujedinjenje pod *ilirskim* imenom. Kao osnova tom ujedinjenju trebalo je da posluži zbližavanje Hrvata i Srba preko zajedničkog književnog jezika koji je kod Srba standardizovan početkom XIX. veka preko *Писменице српског језика по говору простог народа* (Беч, 1814. г.) i *Српског рјечника* (Беч, 1818. г.) Vuka Stefanovića Karadžića (1787.–1864. г.). Ljudevit Gaj je takođe počeo reformu pravopisa književnog jezika Hrvata izdavanjem 1830. г. u Budimu brošure *Kratka osnova hrvatsko-slavenskoga pravopisanja* napisane na dva jezika nemačkom i kajkavskom (Perić 1997, 152), u kojoj je izneo predlog za novi pravopis Hrvata na kajkavskom jezičkom području. Gaj je tako počeo sa ortografskom reformom prema češkoj grafiji iz XV. veka (tzv. »gajica») (Pavličević 2000, 244; Božić, Ćirković, Ekmečić, Dedijer 1973, 239). Do Gajevog vremena Hrvati su koristili sedam pravopisa: 1) kajkavski »ugarski pravopis« u Provincijalu (civilni deo Hrvatske), 2) štokavski »slavonski pravopis« u Slavoniji, i posebne pravopise 3) u Bosni i Hercegovini, 4) u Hrvatskom primorju, 5) u Dalmaciji, 6) u Istri, i 7) u Dubrovniku (Božić, Ćirković, Ekmečić, Dedijer 1973, 238).

Ljudevit Gaj je delio mišljenje savremenika da se nacija identifikuje sa jezikom kojim govori i obrnuto. Gaj je međutim smatrao da Hrvati govore štokavskim, čakavskim i kajkavskim dijalektom (po Vuku posebnim jezicima) (Perić 1997, 157–167).⁴ Čvrsto je verovao da je za ostvarenje osnovnog političkog cilja *Ilirskog pokreta* (ujedinjenje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije) bilo neophodno stvoriti novu formu književnog jezika za Hrvate. Iz tog razloga se zalagao kod hrvatske inteligencije da se štokavski dijalekt prihvati kao standardna forma hrvatskog književnog jezika jer je većina stanovnika (Hrvata i Srba) ove tri provincije govorila ovim dijalektom (po Vuku jezikom). Prema nekim južnoslovenskim i inostranim filolozima, hrvatski *ilirci* su ne samo preuzeli Vukov ijekavski podizgovor štokavskog dijalekta (tj. srpski narodni jezik) za svoj književni jezik već i Vukovu ortografiju⁵, leksiku, morfologiju, tvorbu reči, sintaksu i stil (vidi npr. Reclus 1878, 278; Brockhaus 1931, 645; Јагић 1931, 247; Ковачевић 1999, 48–49, 64, 371; Костић 1999, 45–67; Брборић 2001, 69).

Iza ovakve jezičke politike vođa *Ilirskog pokreta* se, po mišljenju ne malog broja južnoslovenskih filologa, istoričara i lingvista, krila potajna težnja za asimilacijom nehrvatskog stanovništva južnoslovenskih zemalja koje je govorilo i pisalo štokavskim dijalektom jer je taj dijalekt bio u stvari maternji jezik Srba a ne i Hrvata koji su izvorno bili čakavci a Slovenci kajkavci (Карић 1887; Стојановић 1924; Етнографска карта 1892; *Нови Србобран* 1902; Лазић 1894a; Лазић 1894b; Лазић 1895; Никетић 1890; Јовановић 1892; Марећ 1889; Милаш 1901; Милутиновић 1989; Петровић 1996, 303–304; Крестић 1983; Милосављевић 1997, 13–41, 412–426, 466–476; Брборић 2000, 324, Брборић 2001, 321–326). Ovakvo mišljenje je zasnovano prevashodno na naučnim radovima o rasporedu slovenskih jezika od strane filologa slavista s kraja XVIII. i početka XIX. veka. Vodeći slovenski filolozi u to vreme (Josef Dobrovský, Jernej Kopitar, Pawel Josef Šafařík, Franc Miklošič) su polazeći od tvrdnje nemačkog istoričara Ludviga fon Schlöttera (Ludwig von Schlötzer 1735.–1809. г.) da je štokavski dijalekt srpski, delili mišljenje da se kao pravi hrvatski narodni jezik može smatrati samo čakavski dijalekt, a kajkavski dijalekt kao slovenački, pa bi shodno implementaciji ovakve teorije hrvatska nacionalna teritorija bila svedena na teritorijalnu rasprostranjenost čakavskog dijalekta tj. na Istru, severni deo istočne obale Jadrana i na većinu jadranskih ostrva.⁶ (Dobrovský 1792/1818; Šafařík 1955; Šafařík 1826; Šafařík

⁴ O Gajevim stavovima o književnom jeziku Hrvata videti u (Vucinich 1975, 69–72; Despalatovic 1975; Barac 1954; Šidak 1973, 113–124).

⁵ O otporu hrvatske inteligencije da prihvati Gajevu jezičku reformu vidi u (Springer 1863/1865, II, 31).

⁶ Hrvat Dr. Juraj Krnjević je bio 1955. г. mišljenja da je samo kajkavska Hrvatska prava Hrvatska: «Pred jedno 120 godina Hrvatska je bila vrlo malena. Zagorje i okolina, to je bila Hrvatska... Onaj kraj gde se govori 'kaj' to je bila Hrvatska» (Krnjević 1955).

1833; Kopitar 1810; Kopitar 1984; Miklošič 1852/1879. Uporedi sa Kollár 1835). Neosporna je ipak činjenica da su i Gaj i Drašković sanjali o stvaranju *Velike Ilirije* – države koja bi se prostirala od Jadrana do Drave i od Drine do Karavanki i Julijskih Alpa sa političko-administrativnim centrom u Zagrebu. Ideološki tvorac *Velike Ilirije* je bio Grof Janko Drašković (1770.–1856. g.) koji je tu ideju izneo u najvažnijem programskom spisu *Ilirskog pokreta* pod naslovom *Disertacija iliti razgovor...* koji je štampan štokavskim dijalektom u Karlovcu 1832. g. Grof Janko Drašković je predlagao u svom drugom spisu *Riječi ilirskim kćerima* iz 1838. g. da se u ovu državu uključi i Srbija, Bugarska i severni deo Albanije (Božić, Ćirković, Ekmečić, Dedijer 1973, 238). Simbolički prikaz političkih težnji *iliraca* se jasno uočava na heraldičkim obeležjima tog pokreta, a pre svega na »Ilirskom grbu« – *Leljiva* koji je bio u zvaničnoj upotrebi od strane podržavalaca *Ilirskog pokreta* (Banac 1993, 233–235). Treba istaći da je Drašković slično jednom od najistaknutijih hrvatskih preporoditelja – Ivanu Derkosu (autor programskog spisa *Genij domovine...*, Karlovac, 1832. g.) tražio da se stvori jedan jedinstveni zajednički jezik za sve južnoslovenske zemlje i južnoslovenske narode *Velike Ilirije*. »Ilirizam« je dakle počivao na ideji o egzistenciji jednog jedinstvenog južnoslovenskog jezika koji je imao tri podvarijante, odnosno dijalekta: ilirski (srpski i hrvatski), slovenački i bugarski.⁷

Vukov lingvistički model identifikacije Srpstva izražen u njegovom članku *Srbi svi i svuda* (Beč, 1849. g.) da su svi južnoslovenski štokavci etnički Srbi je bio u direktnoj suprotnost prema gore navedenim Derkosovim i Draškovićevim stavovima. Naime, kao što Derkos i Drašković nisu videli Srbe na prostorima Dalmacije, Slavonije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine tako i Vuk nije video Hrvate ni na jednoj od južnoslovenskih teritorija na kojima se govorilo štokavskim dijalektom.⁸ Ovaj Vukov lingvistički model definisanja Srpstva je nastao iz autorovog dubokog uverenja da je upravo jezik glavna nacionalna determinanta; mišljenje koje su uostalom delile i vođe *Ilirskog pokreta*. Međutim, dok su hrvatski ilirci smatrali da Srbi i Hrvati imaju zajednički govorni jezik, Vuk je uvek (od početka svoje naučne delatnosti pa do kraja života) jasno pravio razliku između maternjeg (govornog) jezika Hrvata od Srba. Za njega, drugim rečima, (za razliku od hrvatskih iliraca) Hrvati i Srbi nisu bili isti narod; tj. narod koji govori istim jezikom.

⁷ Prema hrvatskom povjesničaru Ivi Periću »Autori nekih latinsko-hrvatskih ili talijansko-hrvatskih rječnika iz 18. stoljeća (Pavao Vitezović, Ardelio Della Bella, Ivan Belostenec, Andrija Jambrešić) ili s početka 19. stoljeća (Joakim Stulli, Josip Voltić) upotrebljavali su za hrvatski jezik naziv ilirski jezik. Jednako tako i autori nekih gramatika hrvatskog jezika, pisanih latinskim ili talijanskim jezikom (Bartol Kašić početkom 17. stoljeća, Franjo Marija Appendini početkom 19. stoljeća) nazivali su hrvatski jezik ilirskim... Naziv 'ilirski' jezik kao sinonim za hrvatski jezik upotrebljavao se i u administrativnom jeziku Austrijske Carevine, a u saborskim raspravama u Hrvatskom i Ugarskom saboru. U hrvatskoj historiografiji i politološkoj literaturi preporodnog doba također se za hrvatski jezik upotrebljavao naziv 'ilirski' jezik« (Perić 1997, 158–159). Ova činjenica je za neke uticajne i eminentne srpske filologe i istoričare iz poslednjih decenija prošlog veka predstavljala glavni dokaz za tezu da se u stvari iza ideje hrvatskih *iliraca* o zajedničkom južnoslovenskom (*ilirskom*) jeziku krije *hrvatski* jezik a da se pod projektom *Velike Ilirije* nalazila idela o stvaranju velike ujedinjene Hrvatske (vidi npr. Милосављевић 1997, 28–30; Брборић 2000, 173–174; Костић 1999). Najpoznatiji hrvatski povjesničar s kraja XIX. i početka XX. veka, Ferdo Šišić, tvrdi da »Практична је политика илирског покрета у суштини својој била чисто хрватска – не југословенска; – то више, што се она оснивала искључиво на хрватском историјском државном праву, идући у првом реду за тим да око Загреба окуписве хрватске земље унутар граница Хебсбуршке монархије, а од чести још и неке крајеве тадашње Турске, тј. тако звану Турску Хрватску (или некадашњу Јајачку бановину) и Турску Далмацију (или крајеве на сјеверу до доње Неретве) и да се тако састави област подобна да с успјехом узмогне својом снагом и величином одбијати мађарске наспртаје« (Шишић 1937).

⁸ O Ivanu Derkosu i grofu Janku Draškoviću u hrvatskoj istoriji videti opširnije u sledećim radovima (Roksandić 1988; Horvat 1990; Macan 1992; Šidak, Foretić, Grabovac, Karaman, Strčić, Valentić 1990).

Neophodno je napomenuti da je inicijativu za izbor novoštokavskog dijalekta za književni jezik Hrvata pokrenuo Petar Frano Martecini (Martecchini) 1826. g. kada je objavio na »hrvatskom« jeziku zbirku radova Ivana (Dživa) Gundulića (1589–1638. g.), najvećeg dubrovačkog i slovenskog baroknog pesnika, skrećući time pažnju na »hrvatski« karakter dubrovačke literarne tradicije koja je pisana štokavštinom. Ubrzo nakon pojave ovog izdanja, vođe hrvatskog nacionalnog preporoda, tj. *Ilirskog pokreta*, su počele zagovarati standardizaciju hrvatskog književnog jezika na osnovama novoštokavskog idioma centralne i južne Dalmacije, zapadne Hercegovine i Slavonije, idioma koji je u literarnoj tradiciji bio najbolje izražen u delima štokavskih rimokatolika Antuna Kanizlića (1700.–1777. g.), Andrije Kačića Miošića (1704.–1760. g.) i Matije Antuna Relkovića (1732.–1798. g.).⁹ Na taj način je hrvatski nacionalni preporod postavio iste temelje hrvatskom književnom jeziku kao što je to uradio 1814. i 1818. g. Vuk Stefanović Karadžić sa srpskim književnim jezikom uzevši (svoj maternji) novoštokavski govor ijekavskog izgovora za njegovu osnovu. Tako se na primer učitelj Tomo Koščak (1752.–1831. g.) može smatrati Gajevom pretečom u borbi za uvođenje »štokavstine« u sve školske udžbenike u Hrvatskoj.

Nova forma književnog jezika je promovisana u novopokrenutom časopisu *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka* 1835. g., koja je preimenovana u *Danicu Ilirsku* naredne godine od kada se štampa isključivo štokavštinom, kao i od strane nekoliko kulturnih udruženja koja su se okupljala u »Hrvatskoj narodnoj kući«, tj. palati grofa Janka Draškovića u Zagrebu. Konačno je 1840. g. i Hrvatski plemićki (staleški) sabor prihvatio Gajevu »štokavicu« tražeći te godine od mađarsko-hrvatskog kralja da se u Hrvatskoj-Slavoniji u sve gimnazije i zagrebačku Akademiju uvede »čisto narodni jezik«, tj. štokavski dijalekt. Tom odlukom je poništen zaključak istog Sabora iz 1827. g. o tome da se u Hrvatskoj-Slavoniji može uvesti mađarski jezik u školski sistem kao obavezan predmet kojim se želelo pridobiti mađarsko plemstvo za saradnju sa hrvatskim staležima (Perić 1997, 150). Godine 1842. je Dragutin Rakovac izdao *Mali katekizam za velike ljude* u kojem traži upotrebu narodnog jezika (tj. štokavskog dijalekta), narodnu književnost, prosvetu na hrvatskom jeziku i očuvanje hrvatskih municipalnih prava. Sledeće godine (2. maja 1843.) je Ivan Kukuljević-Sakcinski održao u Hrvatskom saboru prvi zastupnički govor na *hrvatskom jeziku* tražeći da se taj jezik, tj. štokavski dijalekt, proglasi službenim za prostor Hrvatske-Slavonije (Pavličević 2000, 253).

Međutim, jedan veliki deo hrvatske inteligencije iz kajkavske Hrvatske je bio protiv Gajeve namere da štokavski dijalekt standardizuje u hrvatski književni jezik smatrajući da štokavski idiom nije hrvatski nacionalni jezik. Tako je 1841. g. deo hrvatskog plemstva osnovao »Horvatsko-ugarsku stranku« sa programom borbe protiv »ilirskog« tj. štokavskog dijalekta, a za očuvanje pravog »horvatskog« jezika, tj. kajkavskog dijalekta, koji je po njima bio najbolje predstavljen u delima sveštenika Titusa Brezovačkog (1757.–1805. g.) najvrsnijeg kajkavskog komediografa (njegova najpoznatija dela su: *Matijaš grabancijaš dijak* i *Diogenes ili sluga dveih zgubljenih bratov*). Da bi prebrodio ovaj jaz između »čakavske, kajkavske i štokavske književne tradicije među Hrvatima«, Ljudevit Gaj je upravo izabrao ijekavski idiom slavne dubrovačke književnosti koja je trebala da Hrvate konačno opredeli da prihvate štokavski dijalekt ijekavskog izgovora kao svoj nacionalni književni jezik. Gajeva i Babukićeva filološka škola u Zagrebu je konačno uspjela da kodifikuje hrvatski književni jezik i da ga nametne kajkavskoj severozapadnoj Hrvatskoj. Gaj i njegovi saradnici su 1836. g., dakle iste godine kada Vuk Stefanović Karadžić piše svoj članak *Srbi svi i svuda*, izvršili revolucionarnu promenu na području hrvatskog književnog jezika. Iako je većina njih bila rođena u kajkavskim

⁹ O ovom pitanju videti opširnije u (Brozović 1978, 11, 34–66).

krajevima, oni su odlučili da *Novine horvatzke* i *Daniczu* izdaju na štokavskom dijalektu i pod ilirskim imenom što je sa njihove strane protumačeno kao nastavak dubrovačke i slavonske »hrvatske« književnosti.

Gaj je svoju odluku iz 1836. g. da odbaci kajkavski a prihvati štokavski dijalekt za štampanje svojih novina opravdavao rečima da to čini između ostalog i zbog »neprocenjivog literarnog blaga četrdeset i više klasičnih pisaca iz *ilirsko-parnaškog Dubrovnika*...i zbog drugih važnih književnih ostvarenja koja pravom nasleđa mi ponovo prihvatamo kao našu staru baštinu« (Gaj 1836). Ali čak šta više, prema srpskom filologu Petru Milosavljeviću, Gaj je prihvatio ijekavski štokavski a ne ikavski kao što se to moglo pretpostaviti s obzirom na broj književnih dela napisanih ikavskim, veličinu teritorije koju je pokrivaov ovaj izgovor i na činjenicu da je ikavski bio isključivo hrvatski izgovor dok je Vukov ijekavski izgovor istočne Hercegovine bio isključivo srpski (Милосављевић 1997, 28–30, 438). Jedan od najistaknutijih srpskih filologa, Pavle Ivić, je mišljenja da ukoliko bi Gaj izabrao ikavski izgovor za književni jezik Hrvata u tom slučaju bi priznao nacionalnu podelu Srba i Hrvata na jezičkoj osnovi što je Gaj želeo da izbegne (Ивић 1971, 186–187). Ipak u ovom slučaju, mišljenja sam da je »dubrovački faktor« igrao presudnu ulogu u izboru ijekavskog izgovora naročito posle Gajeve i Mažuranićeve posete Dubrovniku 1841. godine (videti o tome u Vince 1978, 332–334). Ista ta 1841. g. je bila presudna godina u ideološkoj evoluciji dubrovačkog rimokatoličkog Srbina Mede Pucića koji je tada kao student prava u Padovi upoznao Slovačka Jána Kollára koji se trenutno nalazio u Veneciji. Tada je ovaj slovački filolog upoznao dubrovčanina Pucića sa svojom i Šafaříkovom teorijom o južnoslovenskim dijalektima i nacionalnoj pripadnosti. Pucić koji je već bio upoznat sa rudimentalnim oblicima te teorije preko učenja Vuka Stefanovića Karadžića, nakon susreta sa Kollárom 1841. g. je postao ubeđeni pristalica nacionalnog određenja Južnih Slovena na osnovu pripadnosti jednoj od nekoliko dijalektoloških grupa kojim su govorili Južni Sloveni. Tako je Pucić te 1841. g. prvi put nedvosmisleno rekao da postoje »Srbi-katolici« u Dubrovniku pod kojima je podrazumevao one rimo-katoličke stanovnike grada koji su govorili štokavskim dijalektom. Pucić je svoje ubeđenje o nacionalnoj determinaciji putem jezika ubrzo izneo u nekoliko članaka štampanih u tršćanskom magazinu *Favilla* u godinama 1842.–1844. Tako je u jednom svom članku iz 1843. g., polazeći od Šafaříkove teze objavljene 1842. g., Pucić tvrdio da ima samo 801.000 Hrvata, tj. Hrvata koji su živeli isključivo u »kajkavskoj« Hrvatskoj (Stulli 1956, 39–40, 48).

Otprilike u isto to vreme, ali u Brusi u Anadoliji, je još jedan Srbin rimokatolik iz Dubrovnika prolazio kroz istu ideološku evoluciju kao i Medo Pucić. Bio je to Matija Ban koji se ranih četrdesetih godina XIX. veka u Anadoliji upoznao sa poljskom emigracijom sa kojom je imao prisnih političkih kontakata u Beogradu gde se nastanio 1844. g. U oba ova slučaja, kako u Anadoliji tako i u Beogradu, Matija Ban je prihvatio stavove poljske emigracije o nacionalnoj pripadnosti Južnih Slovena na osnovu »nacionalnog« jezika (tj. dijalekta), stavove koji su uglavnom bili bazirani na učenju slavista iz prve polovine XIX. veka.

Na primer, P. J. Šafařík (1795.–1861. g.) u svom delu *Slowansky národopis*, Praha, 1955. (prvo izdanje 1842. g.), stranice 146–159 je nazvao jezik kojim se govorilo u Dalmaciji »srpski jezik«. Ovakav Šafaříkov stav je bio žestoko kritikovan od strane Vjekoslava Babukića (1812.–1875. g.), jednog od najeminentnijih vođa hrvatskog *Ilirskog pokreta*, koji je nazivao jezik stanovnika Hrvatske i Dalmacije »horvatski« (Babukić 1842). Požežanin Vjekoslav Babukić piše 1842. g. P. J. Šafaříku sledeće: »Nama nije mило, što Vi *Ilire* sa *Serblji* prevodite. Ono je ime *obćenito*, a ovo *posebno*. Serblji su u Srbii, a koji su po drugih pokrajinah ilirskih raztreseni, ti se *radi zakona* tako zovu, i samo pismeni ljudi za to ime znadu. Izvan Banata, Bačke i Srema, gde se i prosti puk iztočnoga zakona imenom Serbljina naziva.

Prosti narod u Virovitičkoj i Požeškoj varmeđi zatim u Brodskoj i Gradiškoj regimenti zove svoj jezik *rački* a pismeni samo ljudi zovu ga *slavonskim* ili *ilirskim*. U Horvatskoj i Dalmaciji zovu ga svi stanovnici, bez razlike vere, *horvatskim* jezikom« (Babukić 1842). Na taj način su pioniri slovenske filologije kajkavski dijalekt pripisali etničkim Slovencima dok je etničkim Hrvatima ostao čakavski dijalekt i delom kajkavski. Nemački filolog A. Leskien je decidno tvrdio 1914. g. da je jedino čakavski dijalekt izvorni hrvatski jezik (Leskien 1914, XX), dok P. Ivić tvrdi da se hrvatsko ime među kajkavcima raširilo tek od druge polovine XVII. veka (Ивић 1990, 10).

Tako je etnička teritorija hrvatskog naroda svedena od strane prvih specijalista za slovensku filologiju na prostor govornog čakavskog dijalekta što će reći na teritoriju Istre, severozapadni deo istočne obale Jadranskog mora i ostrva u severnom Jadranu. Šafařík je shodno ovakvom stavu tvrdio da je pravih Hrvata bilo samo 801,000, pravih Slovenaca 1,151,000 a pravih Srba 5,294,000. Ovi poslednji su se delili na 2,880,000 pravoslavaca, 1,864,000 rimokatolika i 550,000 muslimana (Šafařík 1955, 144–150; Banac 1984, 80–82). Prema njegovoj statistici iznetoj u knji *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (Pest, 1826.), Srba, tj. štokavaca, »grko-pravoslavaca« je bilo: »a) Bugara 575.000, b) srbijanskih Srba i Srba u Ugarskoj 1,150,000, c) Bosanaca 250,000, d) Crnogoraca 60,000, e) Slavonaca 247,000 i Hrvata (Srba u Hrvatskoj) 174,000«. Rimo-katoličkih i pounijačenih Srba je bilo prema istoj statistici: »Lužičkih Srba 50,000«, dok je »protestantskih« Srba bilo: »Lužičkih Srba« 150,000. Šafařík je na istom mestu izveo zaključak na osnovu govornog jezika mesnog stanovništva da u »srpsko stablo« spadaju: Bugari, Srbi, Bosanci, Crnogorci, Slavonci i Dalmatinci. Tako je prema njemu bilo nešto više od 3,000,000 onih koji su govorili štokavskim dijalektom, tj. etničkih Srba. Srpsko jezičko narečje se delilo prema njemu na dve podvrste: a) bugarsku i b) srpsku, dalmatinsku, bosansku itd; hrvatsko narečje je bilo jedinstveno dok se slovenačko ili vindsko narečje delilo na a) gornjokranjsku i b) donjokranjsku podvrstu. Treba istaći i to da je Šafařík u svojoj knjizi *Geschichte...* sve Slovene podelio na »jugoistočne« i »severozapadne«. U prvu grupu su spadali Rusi, Srbi i Hrvati, a u drugu Slvenci (Wends), Česi, Slovaci, Poljaci i Sorabi (Lužički Srbi). Tako je on kao što smo videli u toj knjizi pod Srbima podrazumevao Bugare, mađarske Srbe, otomanske Srbe, Bosance, Crnogorce, Slavonce, Sorabe i konačno Dalmatince. Međutim, u svom delu *Slowansky národopis* iz 1842. g. on više ne uključuje Bugare u Srbe smatrajući ih posebnom granom Južnih Slovena polazeći od toga da Bugari ne govore štokavskim dijalektom. Šafařík je čakavske pesme naveo kao primer pesama na hrvatskom jeziku (Šafařík 1955, 159).

Jasno je da je Pawel Josef Šafařík jasno i veoma dosledno razlikovao Srbe rimokatolike i unijate od Hrvata. Mišljenja sam da je Šafařík smatrao, iako to nije direktno izneo, da su rimokatolički i pounijačeni štokavci u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji u stvari bili etnički Srbi. Ipak, neophodno je istaći da je Šafařík u odeljku treće glave dela *Slowansky národopis* koji nosi naslov »Ilirski jezik« srpsku književnost podelio na tri dela, tj. na onu koju su stvarali pravoslavni štokavci, rimo-katolički štokavci i na onu koja je pisana glagoljicom na »srpskom jeziku«. Shodno ovakvom njegovom stavu, nije nikakav kuriozitet što je u knjizi *Slowansky národopis* Šafařík ubrojao među srpske štokavske rimo-katoličke književnike Dubrovnika, Bosne, Hercegovine i Dalmacije i Ljudevita Gaja. To se dogodilo jednostavno stoga što je za Šafaříka hrvatska književnost svedena na čakavštinu i kajkavštinu, a pošto je kajkavac Gaj počeo da piše štokavskim jezikom on je stoga uvršten među »srpske« pisce (Šafařík 1955, 114). Sledeći istu logiku razmišljanja i primenjujući svoje stručno znanje, drugi slavista iz iste epohe, Slovenac Jernej Kopitar (1780.–1844 g.) je takođe veoma jasno razlikovao Srbe od Hrvata na osnovu njihovih različitih jezika. Shodno tome, on je rimo-katoličke Šokce kojima je govorni jezik bio štokavski smatrao, kao i Vuk, za Srbe a ne za

Hrvate. Ipak, valja istaći i to da je Kopitar pobijao tezu J. Dobrovskog po kojoj je *staroslovenski jezik* bio u stvari starosrpski jezik. Ova teza je inače nastala na osnovu pisanja vizantijskog cara Konstantina VII. Porfirogenita (car od 945. do 959. g.) da su se u Makedoniji u solunskoj oblasti naselili Srbi. Shodno tome, Dobrovský je zaključio da je Sv. Ćirilo stvorio prvo slovensko pismo na osnovu starog srpskog govornog jezika pošto je poznato da mu je kao uzor poslužio jezik makedonskih Slovena u okolini Soluna.

Za vođstvo *Ilirskog pokreta* je bilo najteže odlučiti se između ikavice i ijekavice kao književnog jezika Hrvata. Izbor je konačno ipak pao na (dubrovačku) ijekavicu zbog velikog ugleda književnih dela napisanih na tom izgovoru u Dubrovniku. Ipak, mnogi hrvatski kulturni delatnici, i pre ovog izbora i nakon njega, su se zalagali za ikavicu kao čist nacionalni hrvatski govor. Tako je, još pre Gajeve reforme hrvatskog književnog jezika, Šime Starčević (1784.–1859. g.), katolički sveštenik i stari gramatičar, u svojoj *Novoj ricsoslovinci ilirskoj* iz 1812. g. ukazivao na prisutnost stranih elemenata u dubrovačkom ijekavskom izgovoru, koji se stoga nije mogao prihvatiti kao hrvatski nacionalni »jezik«, zalažući se u isto vreme za ikavski izgovor kao čisti hrvatski nacionalni jezik. Po Šimi Starčeviću, dubrovački ijekavski izgovor je postao suviše »stran« Hrvatima zbog velikih »pozajmnica« iz italijanskog jezika kao i iz crkvenoslovenskog jezika kojim se služila Srpska pravoslavna crkva.¹⁰ Na suviše »srpski« karakter dubrovačke epske poezije u delima Ive Gundulića i Junija Palmotića je ukazivao i Andrija Torkvat Brlić po kome je njihovo epsko pesništvo bilo »inferiorno« usled prisustva stranih elemenata u strukturi epske pesme u odnosu na pravo hrvatsko epsko pesništvo koje je ispevano na »nacionalnom epskom metru« (Brlić 1848). Slično mišljenje su imali i Šime Starčević i Ante Kuzmanić (1807.–1879. g.) koji je bio vodeća figura onih predstavnika hrvatske inteligencije okupljenih oko *Zore dalmatinske* koja se žestoko borila za standardizaciju ikavskog (kao nacionalnog hrvatskog) a ne ijekavskog (kao nacionalno srpskog) izgovora za književni jezik Hrvata. Povodom rada zagrebačke filološke škole, Srbin rimo-katolik iz Dubrovnika, Matija Ban, je rekao da je ta škola »lep i potpuno savršen srpski jezik«, misleći na štokavski dijalekt ijekavskog izgovora, presadila iz njegovog »gnezda« u »sve ilirske zemlje« i tako »pripremila ulazak u pan-Slavizam« (Ban 1849).¹¹ Medo Pucić je otišao korak dalje 1867. g. tvrdeći da ukoliko se narodi razlikuju po jeziku onda je Gajevo usvajanje »srpskog jezika u zvaničnoj upotrebi« pretvorilo sve Hrvate u »lingvističke« Srbe. Shodno tome, Srbi se ne trebaju plašiti hrvatskih »istorijskih prava« jer su to u suštini srpska prava (Orsatto 1867, 26).

Treba istaći da su i neke najistaknutije vođe »ilirskе faze« hrvatskog nacionalnog preporoda (na primer Lj. Gaj i I. Kukuljević Sakcinski) žalili što je dubrovačka književnost iz XVIII. veka radije prihvatala »latinske muze« a ne nacionalni izgovor, a naročito što najistaknutiji dubrovački naučnik Ruđer Bošković (1711.–1787. g.) nije ništa napisao na »svom maternjem jeziku« već samo na latinskom.¹² Bez obzira na ove primedbe vođa *Ilirskog pokreta*, može se slobodno zaključiti da je čitav intelektualni krug oko Gaja bio produkt »raguzofilije«, krug koji je legendu o Ivi Gunduliću pretvorio u centralni deo ideologije *Ilirskog pokreta*. Pozitivna kritika Vukove zbirke narodnih junačkih pesama i podrška Vukovoj jezičkoj reformi koju su dali dubrovački slavisti Pero Budmani (1835.–1914 g.) i Milan Rešetar (1860.–1942. g.) je konačno uverila hrvatsku inteligenciju u ispravnost Gajeve reforme hrvatskog književnog jezika.

¹⁰ O ovom problemu videti u (Horvat 1940, 32–34).

¹¹ Po dolasku u Beograd 1844. g. Matija Ban je jedno kratko vreme radio na stvaranju i promovisanju zajedničkog slovenskog jezika pa je shodno tome Hrvate i Srbe smatrao samo »plemenima« jednog jedinstvenog slovenskog naroda.

¹² Gajeve primedba na Kukuljevićev članak *Nesto o iznenadnom pesništvu* (Gaj 1842). Videti (Sakcinski 1841). Dubrovčanin Ruđer Bošković je 1758. g. objavio u Beču svoje fundamentalno delo: *Philosophiae naturalis theoria*.

Gajeva borba za novu formu književnog jezika je sadržavala i političke implikacije. Kao prvo, standardizovana štokavica je pružala jaku intelektualnu osnovu za otpor mađarizaciji. Kao drugo, pokušalo se da se osigura most saradnje sa Srbima što je *ilircima* bilo jako važno radi jačeg pritiska na Peštu. Naime, Lj. Gaj je smatrao da će lakše doći do političkog jedinstva Hrvata i Srba ukoliko se prethodno bude obezbedilo njihovo jezičko jedinstvo. Stoga je po Gajevom mišljenju bilo neophodno da svaki Hrvat nauči ćirilicu kako bi mogao čitati dela srpskih pisaca.¹³ Kao treće, uzimanje štokavske forme za standardizaciju hrvatskog književnog jezika je navelo jedan deo srpske inteligencije, i tada a i kasnije, da optuži Lj. Gaju za privajanje celokupnog kulturnog nasleđa pisanog štokavskim dijalektom kao hrvatskog a ne srpskog nacionalnog blaga (Анонимус 1937; Милосављевић 1997; Костић 1999; Брборић 2000; Брборић 2001).¹⁴

U prvoj polovini XIX. veka, a naročito u periodu delovanja Ilirskog pokreta, među Srbima i Hrvatima sa područja Trojednice su postojale dve vodeće »lingvističke ideologije»: 1) *lingvistički nacionalizam* koji je postavljao jasnu granicu između »hrvatskog« i »srpskog« jezika i 2) *lingvistički unitarizam* koji je naglašavao istovetnost jezika ova dva naroda. U praksi, koji će vid od ove dve »lingvističke ideologije« nadvladati u određenom vremenskom intervalu uglavnom je zavisilo od trenutnog političkog pritiska Beča i Pešte na Trojednicu. Ukoliko su Beč i Pešta nastojali da sprovedu germanizaciju, odnosno mađarizaciju, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Hrvati i Srbi sa ovih prostora su zbijali svoje redove oko ideje hrvatsko-srpskog lingvističkog unitarizma. Međutim, ako pritisak germanizacije i mađarizacije nije postojao u jako izraženoj formi tada su Hrvati i Srbi potencirali na svojim posebnim lingvističkim nacionalizmima.

Dok su mađarski liberalni reformisti dozvoljavali da se hrvatski jezik upotrebljava u unutrašnjoj administraciji Hrvatske i Slavonije, odlučno su se protivili upotrebi hrvatskog jezika, kao i bilo kog drugog jezika osim mađarskog u Ugarskom parlamentu (staleškoj skupštini–Dieti) koji je do 1848. uglavnom zasiedao u Požunu (Bratislava, Pressburg). Pravo hrvatskih deputata na upotrebu latinskog ili svog maternjeg jezika u mađarskoj državnoj Dieti je izazivalo žestoke rasprave između hrvatskih i mađarskih poslanika na zasiedanjima mađarske Diete 1843.–1844. g. Mađarska većina je i ovom prilikom kao i u slučaju Diete 1839.–1840. g. uspela da izglasa zakon po kome je mađarski jezik zvanični jezik kojim se imaju voditi saborske sednice Ugarske Diete. Nakon napuštanja Diete od strane hrvatskih poslanika, mađarski delegati su doneli zaključak da se u roku od deset godina mora mađarski jezik uvesti u Hrvatsku i Slavoniju. Po ovoj dietalnoj odluci, sva nadleštva, kancelarije i sudovi na prostoru Hrvatske i Slavonije su u opštenju sa Peštom morali da vode službenu prepisku na mađarskom jeziku, dok se u domaćim poslovima na tzv. »Ugarskom primorju« koje se pritezalo od grada Rijeke sa okolinom do iza Karlobaga i Gospića (oblasti Modrus-Fiume i Lika Korbava) mogao koristiti italijanski, u Hrvatskoj latinski, dok se u Slavoniji u roku od narednih šest godina u domaćim poslovima moralo sa latinskog preći na mađarski pošto je Slavonija proglašena integralnim delom Ugarske u užem smislu reči. »Zakonskom osnovom« o uvođenju mađarskog jezika koju je usvojila Ugarska Dieta 1848. g. se zahtevalo takođe da se u Hrvatskoj-Slavoniji i Ugarskom primorju mađarski jezik izučava kao obavezni nastavni predmet u svim školama kao državni jezik. Konačno je Lajos Kossuth porekao i samo postojanje hrvatskog imena, jezika i nacije

¹³ Ovakva jezička koncepcija vođe *Ilirskog pokreta* je ujedno postala i kamen temeljac unitarističke ideologije jugoslovenstva po kojoj su Srbi, Hrvati i Slovenci jedinstven narod sa tri imena.

¹⁴ O tome je Jovan Dučić pisao: »Илирци су узели српски језик најпре да присвоје дубровачку књижевност, а затим да по Босни могу да похарају српске народне песме и онако их бестидно штампају у Загорју као хрватску народну поезију« (Дучић 1942, 26).

(Macan 1992, 284). Ubrzo je i počela u jeku revolucije i nasilna »lingvistička« mađarizacija Hrvatske, Slavonije i Modrus-Fiume/Like Korbave uvođenjem javnih natpisa na mađarskom naročito u gradu Rijeci (Fiume) (Pavličević 2000, 259).

Ovakav mađarski lingvistički nacionalizam koji je proisticao iz teorije o samo jednom (mađarskom) »političkom narodu« na teritoriji zemalja krune Sv. Ištvana je uveliko doprineo da se i Hrvati i Srbi u toku Revolucije 1848.–49. g. nađu zajedno na strani mađarskih protivnika. Jaz između svih nemađarskih etničkih skupina u Mađarskoj i revolucionarne mađarske vlade je definitivno postao nepremostiv donošenjem mađarskog liberalnog ustava iz 1848. g. po kome je mađarski jezik ozakonjen kao jezik zakonodavstva i administracije na čitavoj državnoj teritoriji Mađarske – od Karpata do Jadrana. Na ovaj način se pokušao sačuvati geografski i politički integritet istorijske Ugarske ali je upravo ovakva politika Kosuthovih »velikomađara« uskoro dovela do anti-mađarske pobune svih nemađarskih nacionalnosti što je uveliko doprinelo konačnom slomu Mađarske Revolucije.

Bibliografija

- Аноним 1937 – Аноним. *Српско-хрватски спор. Мало историје...*, Београд, 1937.
- Babukić 1842 – V. Babukić P. J. Šafařiku, *Nacionalna i sveučilišna biblioteka*, Zagreb, R 3992a, 1842.
- Ban 1849 – Ban M. Osnova sveslavianskoga jezika // *Dubrovnik*, Dubrovnik, s. 282, 1849.
- Banac 1984 – Banac I. *The National Question in Yugoslavia. Origins, History, Politics*, Cornell University Press, Ithaca, London, 1984.
- Banac 1993 – Banac I. The Insignia of Identity: Heraldry and the Growth of National Ideologies Among the South Slavs // *Ethnic Studies*, Vol. 10, pp. 215–237, 1993.
- Barac 1954 – Barac A. *Hrvatska književnost od preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knjiga I, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1954.
- Bideleux, Jeffries 1998 – Bideleux R, Jeffries I. *A History of Eastern Europe. Crisis and Change*, Routledge, London and New York, 1998.
- Bilandžić 1999 – Bilandžić D. *Hrvatska moderna povjest*, Golden Marketing, Zagreb, 1999.
- Božić, Ćirković, Ekmečić, Dedijer 1973 – Božić I., Ćirković S., Ekmečić M., Dedijer V. *Istorija Jugoslavije*, Prosveta, Beograd, 1973.
- Брборић 2000 – Брборић Б. *О језичком расколу. Социолингвистички огледи I*, ЦПЛ, Прометеј, Београд, Нови Сад, 2000.
- Брборић 2001 – Брборић Б. *С језика на језик. Социолингвистички огледи II*, ЦПЛ, Прометеј, Београд, Нови Сад, 2001.
- Brlić 1848 – Brlić A., T. Književne vesti // *Danica ilirska*, 14, № 7, Zagreb, s. 28, 1848.
- Brockhaus 1931 – *Der grosse Brockhaus*, X, 1931.
- Brozović 1978 – Brozović D. Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povjesne mijene kao jezika hrvatske književnosti, u Aleksandar F., Krunoslav P. (urednici), *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978.
- Despalatovic 1975 – Despalatovic E. M. *Ljudevit Gaj and the Illyrian Movement* Boulder, Colo., East European Quarterly, 1975.
- Dobrovský J., 1792/1818 – Dobrovský J. *Geschichte der böhmische Sprache und Literatur*, Wien, 1792/1818.
- Дучић 1942 – Дучић Ј. *Југословенска идеологија, Истина о »југославизму«, Верујем у Бога*, Кливленд, 1942 (анонимно).
- Етнографска карта 1892 – Етнографска карта српских земаља израђена на основу језика, обичаја и поезије // *Просветни гласник*, Beograd, 1892.
- Fishman 1975 – Fishman J. A. *Language and nationalism. Two Integrative Essays*, MA, Newbury House, Rowley, 1975.
- Gaj 1836 – Gaj Lj. Proglas // *Danica Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*, 2, № 49, Zagreb, 1836, s. 195.

- Gaj 1842 – Gaj Lj. *Danica ilirska*, 8, № 20, Zagreb, 1842, s. 79.
- Gellner 1989 – Gellner E. *Language and Solitude: Wittgenstein, Malinowski, and the Habsburg dilemma*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- Glatz 1995 – Glatz F. *Bourgeois Transformation, Assimilation, and Nationalism*, in Glatz F. (ed.). *Hungarians and Their Neighbours in Modern Times, 1867–1950*, Distributed by Columbia University Press, New York, 1995.
- Horvat 1940 – Horvat J. *Ante Starčević*, Zagreb, 1940.
- Horvat 1990 – Horvat J. *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb, 1990.
- Ивић 1971 – Ивић П. *Српски народ и његов језик*, Београд, 1971.
- Ивић 1986 – Ивић П. *Српски народ и његов језик*, друго издање, Српска књижевна задруга, Београд, 1986.
- Ивић 1990 – Ивић П. *О језику некадашњем и садашњем*, Београд, Приштина, 1990.
- Јагић 1931 – Јагић В. *Спомени мојега живота*, II, Београд, 1931.
- Јовановић 1892 – Јовановић Ј. П. *Повјесница српског народа у Славонији*, Загреб, 1892.
- Kann 1974 – Kann A. R. *A History of the Habsburg Empire 1526–1918*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles and London, 1974.
- Карић 1887 – Карић В. Карта распрострањења Срба, *Србија. Опис земље, народа и државе*, Краљевска српска државна штампарија, Београд, између страница 240 и 241, 1887.
- Ковачевић 1999 – *Удобрану језика српскога – и даље. Са Словом о српском језику*, Друго допуњено издање, Требник, Београд, 1999.
- Kollár 1835 – Kollár J. О књижевној заимности међу народи и наречјима словенским // *Сербски народни лист*, децембар, 1835.
- Kontler 1999 – Kontler L. *Millenium in Central Europe. A History of Hungary*, Atlantis Publishing House, Budapest, 1999.
- Копитар 1810 – Копитар Ј. *Patriotische Phantasien eines Slaven // Vaterländische Blätter*, 5. VI, 1810.
- Копитар 1984 – Копитар Ј. *Serbica*, Београд, 1984.
- Костић 1999 – Костић Ј., *Крађа српског језика. Културно-историјска студија*, Нови Сад, 1999 (прво издање 1964 у Бадену).
- Krestić 1983 – Krestić V. *Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja*, Београд, 1983.
- Krnjević 1955 – Krnjević J. *izjava data kanadskom Hrvatskom Glasu*, 26. IX 1955.
- Лазих 1894а – Лазих С. Ј. *Кратка повјесница Срба*, Загреб, 1894.
- Лазих 1894б – Лазих С. Ј. *Срби у давнини*, Загреб, 1894.
- Лазих 1895 – Лазих С. Ј. *Двије оскоруше једна мени друга њему*, Загреб, 1895.
- Leskien 1914 – Leskien A. *Grammatik der Serbo-kroatischen Sprache. 1. Teil. Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre*, Heidelberg, 1914.
- Macan 1992 – Macan T. *Povijest hrvatskoga naroda*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
- Maretić 1889 – Maretić T. *Slaveni u davnini*, Zagreb, 1889.
- Miklošič 1852/1879 – Miklošič F. *Serbisch und chorvatisch, Vergleichende Gramatik der slawischen Sprachen*, Wien, 1852/1879.
- Милаш 1901 – Милаш Н. *Православна Далмација*, Нови Сад, 1901.
- Милосављевић 1997 – Милосављевић П. *Срби и њихов језик. Хрестоматија*. Народна и универзитетска библиотека, Приштина, 1997.
- Милутиновић 1989 – Милутиновић К. О покрету Срба католика у Далмацији, Дубровнику и Боки Которској 1848–1914 // *Зборник о Србима у Хрватској*, 1, Београд, с. 33–90, 1989.
- Никетић 1890 – Никетић П. М. *Српски свет у речи и слици*, Београд, 1890.
- Нови Србобран* 1902 – *Нови Србобран*, Zagreb, 1902.
- Orsatto 1867 – Orsatto P. (Medo Pucić). *La Serbia e l' Impero d'Oriente*, Firenze, 1867.
- Pavličević 2000 – Pavličević D. *Povijest Hrvatske. Drugo, izmijenjeno i znatno prošireno izdanje sa 16 povijesnih karata u boji*. Naklada Pavičić, Zagreb, 2000.
- Perić 1997 – Perić I. *Povijest Hrvata*, Centar za transfer tehnologije, Zagreb, 1997.
- Петровић 1996 – Петровић Д. *Школа немунитог језика*, Нови Сад, 1996.
- Reclus 1878 – Reclus 1878. *Geographie Universelle*, III, Paris, 1878.

- Roksandić 1988 – Roksandić D. Vuk Karadžić, Ilirci i proces srpske nacionalne integracije u hrvatskim zemljama (1835–1848), *Naučni sastanak slavista u Vukove dane. Vuk Karadžić i njegovo delo u svome vremenu i danas*, Beograd, 1988, s. 119–128.
- Sakcinski 1841 – Sakcinski K. I. Dopis iz Milana // *Danica ilirska*, 7, № 14, Zagreb, 1841, s. 54.
- Smith 1996 – Smith D. A. Nations and their pasts // *Nations and Nationalism*, 2 (3), November, 1996.
- Springer 1863/1865, II – Springer A. *Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden 1809. In zwei Teilen*, Wien, 1863/1865.
- Стојановић 1924 – Стојановић Љ. *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*, Београд, 1924.
- Stulli 1956 – Stulli B. Tršćanska 'Favilla' i Južni Sloveni // *Anali Jadranskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, № 1, Zagreb, 1956.
- Шишић 1937 – Шишић Ф. О стогодишњици Илирског покрета // *Љетопис Југословенске академије знаности и умјетности*, 1937.
- Šafařík 1826 – Šafařík P. J. *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur*, Buda, 1826.
- Šafařík 1833 – Šafařík P. J. *Serbische Lesekörner*, Pest, 1833.
- Šafařík 1955 – Šafařík P. J. *Slowansky národopis*, četrto izdanje, Prague, 1955 (prvo izdanje 1842).
- Šidak 1973 – Šidak J. *Studije iz hrvatske povjesti XIX stoljeća*, Institut za hrvatsku povjest, Zagreb, 1973.
- Šidak, Foretić, Grabovac, Karaman, Strčić, Valentić 1990 – Šidak J., Foretić V., Grabovac J., Karaman I., Strčić P., Valentić M. *Hrvatski narodni preporod Ilirski pokret*, Zagreb, 1990.
- Treptow 1996 – Treptow W. K (ed.). *A History of Romania*, The Center for Romanian Studies and The Romanian Cultural Foundation, Iași, 1996.
- Vince 1978 – Vince Z. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1978.
- Vucinich 1975 – Vucinich W. S. Croatian Ilirism: Its Background and Genesis in Stanley B. W., Joseph H. *Intellectual and Social Developments in the Habsburg Empire from Maria Theresa to World War I*, Boulder, Colo., East European Quarterly, 1975, pp. 68–73.

Summary

National self-determination of the Croats and Serbs by the language in the Triune Kingdom of Dalmatia, Croatia and Slavonia, 1835–1848

Vladislav B. Sotirović

This article deals with the question of linguistic nationalism and its interpretations among Croats and Serbs intellectuals in the first half of the nineteenth century. In ethnically mixed Triune Kingdom, Croats and Serbs have been in the final process of building up their national identity and national political programmes. Both these South Slavic ethnic groups identified the language as the prime national identity marker and indicator for political claims. Intellectuals of the time advocated ethnolinguistic unity of Croats and Serbs on the whole territory of their ethnographic dispersion. The leaders of Croatian national revival movement chose shtokavian dialect as the background of the national literal-standardized language at the moment when Serbs already adopted the same dialect for their own national literal language. This was important to justify national claims of the Croats for inclusion of the territories settled by shtokavian speakers and unite South Slavs for the political struggle against Magyarization and Germanization of the Triune Kingdom. However, many writers of the time criticised linguistic unity among Croats and Serbs and attempted to delineate their linguistic differences and ethnic particularities..

ZBIRKA ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

Na upravi *Zgodovinskega časopisa* (SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, telefon +1 / 2411 200, e-pošta: zgodovinski.casopis@uni-lj.si) lahko naročite naslednje zvezke knjižne zbirke ZČ:

1. **Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinopisje.** Zbornik razprav. 1980, 44 str. – **320 SIT**
2. Franc Šebjanič: **Šolnik in domoljub Adam Farkaš (1730-1786).** 1982 (ponatis 1999), 28 str. – **320 SIT**
3. **Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem.** Zbornik razprav. 1987, 134 str. – **960 SIT**
4. Dušan Kos: **Bela krajina v poznem srednjem veku.** 1987, 76 str. – **600 SIT**
5. Janez Cvirn: **Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861-1907.** 1988, 88 str. – **640 SIT**
6. Predrag Belić: **Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci (1546-1569).** 1989, 40 str. – **320 SIT**
7. Marta Verginella: **Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju.** 1990, 36 str. – **280 SIT**
8. Rajko Bratož: **Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja.** 1990, 72 str. + pril. – **560 SIT**
9. Petra Svoljšak: **Slovenski begunci v Italiji med prvo svetovno vojno.** 1991, 56 str. – **400 SIT**
10. Bogo Grafenauer: **Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje.** 1994, 44 str. – **320 SIT**
11. Peter Štih: **Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem.** 1994, 266 str. – **2000 SIT**
12. Rajko Bratož: **Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev.** 1994, 48 str. – **400 SIT**
13. Miha Kosi: **Templarji na Slovenskem. Prispevek k reševanju nekaterih vprašanj srednjeveške zgodovine Prekmurja, Bele Krajine in Ljubljane.** 1995, 48 str. – **480 SIT**
14. Marjeta Keršič Svetel: **Češko-slovenski stiki med svetovnima vojnama.** 1996, 88 str. – **800 SIT**
15. Olga Janša-Zorn: **Historično društvo za Kranjsko.** 1996, 320 str. – **4000 SIT**
16. Tamara Griesser Pečar – France Martin Dolinar: **Rožmanov proces.** 1996, 317 str. – **4000 SIT**
17. Andrej Pleterski: **Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov.** 1997, 60 str. – **680 SIT**
18. Rajko Bratož: **Grška zgodovina. Kratek pregled s temeljnimi viri in izbrano literaturo.** 1997, 268 str. – **razprodano**
19. Rok Stergar: **»Vojski prijazen in zaželen garnizon«. Ljubljanski častniki med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno.** 1999, 88 str. – **880 SIT**
20. Peter Rustja: **Med Trstom in Dunajem. Ivan Nabergoj v avstrijskem državnem zboru (1873-1897).** 1999, 336 str. – **2800 SIT**
21. Herbert Grundmann: **Zgodovinopisje v srednjem veku. Zvrsti – obdobja – posebnosti.** Prev. Janez Mlinar, 2000, 84 str. – **1600 SIT**
22. Ivan Vogrič: **Slovenski književniki in 1 svetovna vojna.** 2001, 46 str. – **880 SIT**
23. Božo Repe: **Slovenci v osemdesetih letih.** 2001, 86 str. – **2000 SIT**
24. Peter Rustja: **Otokar Rybář v dunajskem parlamentu. I. del.** 2001, 96 str. – **1000 SIT**
25. Erik Dolhar: **Boj za slovenstvo Kanalske doline. Od TIGR-a do volitev 1946.** 2002, 368 str. – **3600 SIT**
26. Rajko Bratož: **Grška zgodovina. Kratek pregled s temeljnimi viri in izbrano literaturo.** (Druga, dopolnjena izdaja) 2003, 304 str. – **4800 SIT**
27. Janko Pleterski: **Koroški plebiscit 1920. Poskus enciklopedične razlage gesla o koroškem plebiscitu = Kärntner Volksabstimmung 1920. Versuch einer enzyklopädischen Auslegung des Stichwortes »Kärntner Volksabstimmung«.** 2003, 64 str. – **800 SIT**
28. Peter Rustja: **Otokar Rybář v dunajskem parlamentu. II. del.** 2003, 376 str. – **3400 SIT**

Znižana cena celotne zbirke je **24.000 SIT**. Na vse cene članom Zveze zgodovinskih društev Slovenije priznavamo **25 %**, študentom pa **50 % dodatnega popusta**. Možnost obročnega odplačevanja.